

Konstruktioner af typen *en glædens dag* – en korpusanalyse

Andrzej Szubert

Adam Mickiewicz universitetet, Poznań

1. Indledning¹

Blandt mange konstruktioner i dansk sprog er der i hvert fald én, der ser ugrammatisk ud, nemlig den af typen *et åbenbaringens lys*. Selve strukturen i konstruktionen er iøjnefaldende ved, at bestemmeren (i dette tilfælde en ubestemt artikel) ikke kongruerer med det efterfølgende substantiv, dvs. *åbenbaringens* (der er i bestemt form genitiv), men med det sidste substantiv (*lys*). Dette ser i en udlændings øjne usædvanligt ud. Det 'normale' ville være den lineære kongruens, dvs. *en åbenbarings lys* eller *åbenbaringens lys*. Der findes arkaiske og leksikaliserede udtryk som *et lettelsens suk* eller *i dette herrens år*, men det viser sig, at konstruktionen er i live, dvs. den er produktiv. Til at begynde med troede jeg, at det var en trykfejl eller en redaktionel fejl, da jeg så de første eksempler på konstruktionen. Antallet af eksempler, der forekom ikke kun i historiske romaner, men også i helt moderne kriminalromaner, fik mig til at undersøge konstruktionens grammatiske og semantiske forhold. I de gængse grammatikker, dvs. i Mikkelsen (1911), Diderichsen (1947), Hansen (1967) og Hansen/Heltoft (2011), findes eksempler på konstruktionen, men det er hovedsageligt genitiven af substantivet, der beskrives. Ingen af dem nævner sådanne konstruktioner som en selvstændig grammatisk konstruktion med sine egne regler. Af pladshensyn bliver der i det følgende ikke henvist til de nævnte grammatikker (bort set fra Mikkelsen 1911, se nedenfor), men artiklen er et forsøg på at beskrive og fortolke konstruktionen; en henvisning til de nævnte beskrivelser findes i Szubert (2021).

¹ Jeg vil gerne takke Nina Thirup, der var oversætter af Per Olov Enquists roman *Livlægens besøg*, hvis bemærkninger angående konstruktionens semantiske og stilistiske lag var utroligt værdifulde for mig. En stor tak gælder også Ole Tøgeby for hans meget relevante bemærkning om, at mange af eksemplerne kunne fortolkes som leksikaliserede ordgrupper (set bort fra faste udtryk) bestående af et substantiv i bestemt form genitiv og et efterfølgende substantiv i nøgen form, hvilket gør, at et bestemt antal eksempler ville falde fra, da de kan fortolkes som helheder og ikke dele af konstruktionen. Dette var i denne fase af undersøgelsen ikke det vigtigste, for hensigten var at se, om konstruktionen er produktiv. Ikke desto mindre er det en vigtig faktor, som der under alle omstændigheder vil blive taget hensyn til i fremtiden. En ikke mindre tak skylder jeg Martin Palludan-Müller for uvurderlige diskussioner og rettelser.

2. Konstruktionens grammatiske og semantiske forhold

Selve konstruktionen er interessant af to grunde. Sædvanligvis stemmer de grammatiske og semantiske relationer i en konstruktion overens med hinanden. I dette tilfælde ser det imidlertid aldeles anderledes ud.

2.1. Grammatiske forhold

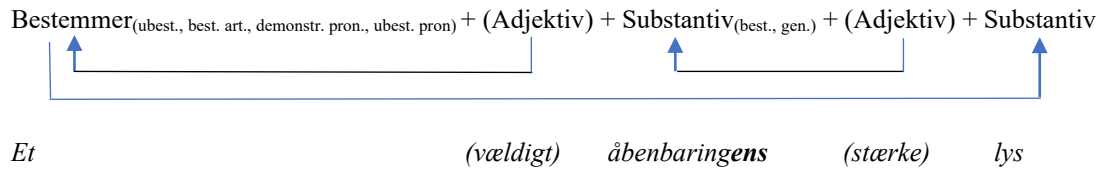
De grammatiske forhold udviser ret enkle relationer mellem de enkelte elementer i konstruktionen, der i sin enkleste udformning består af en bestemmer og to substantiver. Der kan derudover indsættes adjektiver mellem bestemmeren og det første substantiv og mellem substantiverne. Som helhed forekommer de enkelte elementer i følgende rækkefølge: Som første element i konstruktionen optræder bestemmeren (B), der fx kan være en ubestemt eller bestemt artikel, et demonstrativt pronomen m.fl. Som et næste fast element i konstruktionen er et substantiv (S1), der er i bestemt form genitiv singularis eller pluralis, og som bruges som attribut (attributsubstantivet) og til sidst et substantiv (S2) i nøgen form, der kan kaldes for kernesubstantivet. Efter bestemmeren kan der, men behøver ikke, komme et adjektiv (A1), og der kan også, men behøver ikke, komme endnu et adjektiv (A2) mellem begge substantiverne. Strukturen i konstruktionen ser således ud: B + (A1) + S1 + (A2) + S2.

Grammatisk kongruerer bestemmeren (B) med kernesubstantivet (S2) i genus og numerus, mens substantivet i bestemt form genitiv (S1) fungerer som attribut til kernesubstantivet (S2) og er grammatisk uafhængigt (dvs. altid i bestemt form genitiv), bortset fra den faste position i konstruktionen. Hvis der forekommer et adjektiv (A1), der placeres mellem bestemmeren (B) og attributsubstantivet (S1), så kongruerer adjektivet med bestemmeren og kernesubstantivet i genus og numerus (fx *et godt troens ord*). Et adjektiv (A2), der står mellem attributsubstantivet og kernesubstantivet, er grammatisk afhængigt af attributsubstantivet og udviser den svage bøjning (dvs. bestemt form med *e*-endelsen). Mikkelsen (1911:194) betragter den svage bøjning således:

[...] undertiden er dog ved ligedannelse med de tilfælde, hvor tillægsfald er bestemmesord, tillægsordenes bestemte form trængt ind, f. eks. *efter ti timers uafbrudte vandring* (ved siden af det regelmæssige *uafbrudt vandring*).

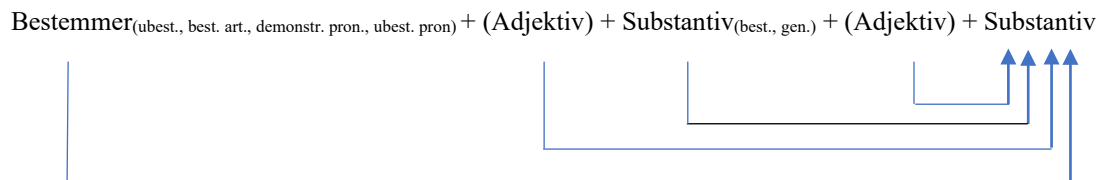
Dette betyder, at adjektivet i den dengang regelmæssige bøjning kongruerede med bestemmeren og kernesubstantivet. Med tiden er det, der dengang 'trængte ind', blevet til det

almindelige. De grammatiske forhold kan fremstilles grafisk i form af følgende skema (jf. Szubert 2021:135):

2.2. Semantiske forhold

Semantisk er forholdene enklere, men de afviger fra den almindelige brug af substantiver i genitiv og attributter. Den almindelige brug ses i sætningen *En gammel bils ejer*, hvor adjektivet henviser til *bil* og ikke til *ejer*. I dette tilfælde kongruerer adjektivet med artiklen og henviser til *bil* (jf. Szubert 2021:135). I sætningen *Den gamle bils nye ejer* henviser begge adjektiverne til det substantiv, der direkte følger efter. I den i nærværende artikel beskrevne konstruktion er situationen dog anderledes. De semantiske forhold stemmer ikke overens med de grammatiske, da både bestemmeren, begge adjektiverne og attributsubstantivet henviser semantisk til kerne-substantivet, som kan vises af følgende skema (jf. Szubert 2021:135):

2.3. Kombinatoriske muligheder

De kombinatoriske muligheder er begrænsede, fordi der potentielt er mulighed for at besætte fem positioner, der kan have et begrænset antal elementer i paradigmet. Jeg har beregnet i forhold til de grammatiske regler, hvad der kan stå som bestemmer foran et substantiv. Dette betyder, at der i position 1 kan placeres bl.a. to ubestemte artikler (*en* og *et*), ubestemte pronomener (*nogen*, *noget*, *nogle*), tre former for bestemt artikel (*den*, *det*, *de*), tre former for demonstrativt pronomen (*denne*, *dette*, *disse*), og de possessive pronomener (*min*, *mit* osv.). Dette gør, at der potentielt kan forekomme 22 forskellige ord i position 1. Om alle kombinationer opfylder konstruktionens krav, bør undersøges nærmere ved en senere lejlighed. I positionerne 2 og 4 er der kun tre muligheder at vælge imellem, da der kun findes tre adjektiviske bøjningsformer. I

position 3 er der tre muligheder (bestemt form singularis genus commune og neutrum, og én pluralisform), mens der i position 5 findes to muligheder (ubestemt form singularis og pluralis).

Rent kombinatorisk er der ret mange sammenstillingsmuligheder, og hvis alle positionerne er besat, inklusive de 'ugrammatiske' former, så er der potentielt 1188 forskellige kombinationer:

1	2	3	4	5
bestemmer + adjektiv + substantiv + adjektiv + substantiv				
fx <i>*et stort virksomhedens interne arbejdsredskab</i> .				

Hvis der til gengæld kun er besat tre positioner (uden adjektiver), hvilket er det mest almindelige, så er der 132 kombinationer:

1	3	5
bestemmer + substantiv + substantiv		
fx <i>en fredens mand</i> .		

Den tredje kombination er med kun ét af adjektiverne i enten position 2 eller 4, hvilket giver 396 muligheder:

1	(2)	3	(4)	5
bestemmer + (adjektiv) + substantiv + (adjektiv) + substantiv				
<i>et (stort) virksomhedens (interne) arbejdsredskab</i>				

Der er alt i alt rigtig mange kombinationsmuligheder, men, som det fremgår af korpusanalysen, er det ikke alle kombinationerne, der finder anvendelse.

3. Korpusanalysen

De kombinatoriske muligheder giver et stort spillerum for konstruktionens potentielle brug, og den bruges hyppigere, end man skulle tro. For at undersøge, hvor hyppig den er, blev der foretaget en korpusanalyse i internetkorpuset daTenTen17², ved hjælp af søgemaskinen Sketch-Engine. Korpuset daTenTen2017 består af meget forskellige typer tekster, som fx blogs, ved

² Korpuset indeholder forskellige typer af tekster, der findes danske hjemmesider. Det er artikler, bøger, blogs m.m.

siden af avisartikler i bl.a. Information, så det er ikke kun de skønlitterære tekster, konstruktionen forekommer i; det omfatter 2.170.690.492 tokens³. Til søgningsformål har jeg formuleret søgningsalgoritmer iht. SketchEngines CQL (*Corpus Query Language*). Der blev også defineret 'forkerte', dvs. ugrammatiske algoritmer, for at se, om de forekommer; disse er også medtaget i undersøgelsen. I denne del af korpusundersøgelsen blev der fokuseret på formerne med ubestemt artikel. Nedenfor præsenteres nogle eksempler på fraser med forudbestemt mønster, fx som i a) ubestemt artikel + adjektiv i nøgen form + substantiv i fælleskøn genitiv + substantiv i fælleskøn singularis, og deres omskrivning til tagging i en code i *query language*, der bruges ved søgning i SketchEngine, hvilket giver følgende sekvenser, der svarer til de enkelte strukturer og deres tagging codes, fx

a) *en kirkens mand*

(Art_{ubst, com} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, com})⁴

[word="en"][tag="NC:sdgc:.*"][tag="NC:siuc:.*"]

b) *et kærlighedens smil*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, neut})

[word="et"][tag="NC:sdgc:.*"][tag="NC:siun:.*"]

c) *en særlig juryens pris*

(Art_{ubst, com} + Adj_{sing, ubst, com} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, com})

[word="en"][tag="AC:siuc:--:p---.*"][tag="NC:sdgc:.*"][tag="NC:siuc:.*"]

e) *et kærlighedens taknemmelige smil*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Adj_{sing, best} + Sb_{sing, ubst, neut})

[word="et"][tag="NC:sdgc:.*"][tag="AC:sdu#:--:p---.*"][tag="NC:siun:.*"]

Korpusset blev indtil videre gennem søgt mht. mulige kombinationer, og der var et betydeligt antal mønstre, der ingen resultater gav, som fx

³ https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Fdatenten17_tt2_2&corp_info=1.

⁴ Forkortelser: bst = bestemt, com = (genus) commune, gen = genitiv, neut = neutrum, pl = pluralis, sing = singularis, ubst = ubestemt.

**et kærlighedens taknemlig smil*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Adj_{sing, ubest, com} + Sb_{sing, ubst, neut})

[word="et"][tag="NC:sdgc:.*"][tag="AC:siu#:--:p---.*"][tag="NC:siun:.*"]

hvor adjektivet *taknemlig* er i ubestemt form, men burde være i bestemt. I dette tilfælde kongruerer det heller ikke i genus med kernesubstantivet. Ifølge konstruktionens grammatiske regler burde det hedde *et kærlighedens taknemlige smil*. I det følgende eksempel er der to problematiske steder, fordi den ubestemte artikel kongruerer med det efterfølgende substantiv, der er i bestemt form, hvilket grammatisk er umuligt, og adjektivet kongruerer med kernesubstantivet, hvilket også i moderne dansk er ualmindeligt (jf. Mikkelsen 1911:612):

**en fremtidens ungt potentiale*

(Art_{ubst, com} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Adj_{sing, ubst, neut} + Sb_{sing, ubst, neut})

[word="en"][tag="NC:sdgc:.*"][tag="AC:siun:--:p---.*"][tag="NC:siun:.*"]

Det blev undersøgt, hvilke kombinationer, der er de hyppigste. Hvis man tager i betragtning, at ca. 75 % af alle substantiver er genus commune (Hansen / Lund 1994 :113), så vil det vel nok også påvirke resultaterne af de enkelte kombinationer.

I det følgende præsenteres kun få eksempler på strukturer indenfor konstruktionen samt udvalgte korpusbelæg med ubestemte artikler *en* eller *et*, der svarer til den pågældende struktur. Derudover angives antallet af samtlige og af de individuelle eksempler, dvs. hvis et eksempel forekommer flere gange, bliver det kun medregnet én gang. Rækkefølgen er ikke alfabetisk, men efter antallet af forekomster. Hvis ikke der er angivet noget tal, udgør de nævnte eksempler samtlige korpusbelæg.

3.1. Kongruerende strukturer

Blandt de kongruerende strukturer er der nogle, i hvilke kun tre af de fem positioner er besat, og nogle hvor enten den ene eller den anden adjektiviske position er besat.

1) *en formens mester*

(Art_{ubst, com} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, com})

Antal belæg i alt: 5775, individuelle eksempler: 3409.

Andre eksempler: *en kirkens mand, en ondskabens akse, en brudens bror, en djævelens opfindelse, en lykkens musik, en fredens mand, en skæbnens ironi, en fremtidens folkeskole.*

2) *et samtidens ord*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, neut})

Antal belæg i alt: 2913, individuelle eksempler: 1489.

Andre eksempler: *et tavshedens råd, et oplysningens kulturmiljø, et smertens rum, et industriens selvstyre, et krigens lyn, et industrikulturens folkelivsmuseum.*

3) *en folkets krig*

(Art_{ubst, com} + Sb_{sing, bst, gen, neut} + Sb_{sing, ubst, com})

Antal belæg i alt: 1389, individuelle eksempler: 783.

Andre eksempler: *en fremskridtets mand, en mørkets tid, en opbruddets tid, en øjets fest*

4) *en damernes mand.*

(Art_{ubst, com} + Sb_{pl, bst, gen} + Sb_{sing, ubst, com})

Antal belæg i alt: 660, individuelle eksempler: 413.

Andre eksempler: *en kulturernes mangfoldighed, en modsætningernes dag, en avisernes dækning, en mulighedernes ramme, en detaljernes mester.*

5) *et mørkets spil*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{sing, bst, gen, neut} + Sb_{sing, ubst, neut})

Antal belæg i alt: 374, individuelle eksempler: 239.

Andre eksempler: *et menneskets synspunkt, et menneskets blod, et håbets vindue, et lysets sted, et selskabets fradrag.*

6) *et mulighedernes spil*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{pl, bst, gen} + Sb_{sing, ubst, neut})

Antal belæg i alt: 341, individuelle eksempler: 184.

Andre eksempler: *et malernes andelsselskab, et nationernes hus, et kontrasterne sted, et videnskabernes tempel, et soldaternes bordel, et borgernes udvalg, et følelsernes sprog.*

7) *en særlig juryens pris*

(Art_{ubst, com} + Adj_{sing, ubest, com} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, com})

Antal belæg i alt: 338, individuelle eksempler: 314.

Andre eksempler: *en kedelig klassens time, en ordentlig hudens fugtighed, en ny glædens dag, en retfærdig fredens mand.*

8) *et godt troens ord*

(Art_{ubst, neut} + Adj_{sing, ubest, neut} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Sb_{sing, ubst, neut})

Antal belæg i alt: 151, individuelle eksempler: 129.

Andre eksempler: *et uformelt videnskabens imperium, et sådant frihedens opgør, et stabilt fredens land, et hemmeligt gadens sprog.*

9) *en fornuftens stenrige stemme*

(Art_{ubst, com} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Adj_{sing, best} + Sb_{sing, ubst, com})

Antal belæg i alt: 84, individuelle eksempler: 81.

Andre eksempler: *en dekorationens visuelle effekt, en bestyrelsens konkrete vurdering, en globaliseringens lingvistiske pointe, en hævnens voldelige vej.*

10) *et klarhedens store øjeblik*

(Art_{ubst, neut} + Sb_{sing, bst, gen, com} + Adj_{sing, best} + Sb_{sing, ubst, neut})

Antal belæg i alt: 26, individuelle eksempler: 26.

Andre eksempler: *et overvejelsens intellektuelle blik, et identitetens udtømmelige område, et frygtens mørke imperium, et enhedens barmhjertige lys, et virksomhedens interne arbejdsredskab.*

3.2. Opsummering af korpusundersøgelsen

Ifølge optællingen består de hyppigste konstruktioner af ubestemt artikel fælleskøn, attributsubstantivet i fælleskøn og kernesubstantivet i fælleskøn (5775 tokens med 3409 individuelle eksempler). Dette er måske ikke så overraskende, hvis man tager i betragtning, at ca. 80 % af alle substantiver i dansk er fælleskøn. På andenpladsen ligger den konstruktion, hvor strukturen har bestemmeren i intetkøn, attributsubstantivet i fælleskøn og kernesubstantivet i intetkøn (2913 tokens med 1489 individuelle eksempler), hvilket udgør lidt mere end halvdelen af den hyppigste struktur i konstruktionen. Tredjepladsen hører til en struktur, hvor bestemmeren er i fælleskøn, attributsubstantivet i intetkøn og kernesubstantivet i fælleskøn (1389 tokens og 783 individuelle eksempler). Derefter er der et betydeligt fald i antallet af forekomster. Resultaterne viser, at eksempler på konstruktionen, hvor strukturen har et adjektiv, er meget mindre hyppig, mens den hyppigste var en struktur med et adjektiv i nogen form af typen *en særlig juryens pris*

med 338 tokens i alt og 314 individuelle eksempler. Eksempler med adjektivet i den anden position (typen *en fornuftens stenrige stemme*) er meget mindre hyppige (84 tokens og 81 individuelle eksempler). En tydelig tendens har også vist sig mht. andelen af individuelle eksempler. Deres antal rækker helt op til 100 % (jf. typen *et klarhedens store øjeblik* med 26 tokens i alt og 26 individuelle eksempler). Der blev kun fundet enkelte eksempler på strukturer, hvor adjektiver i begge positioner forekommer på én gang (jf. *en eventuel arbejdsgiverens lovpligtige arbejds-skadeforsikring*). De hyppigste strukturer i konstruktionen er uden adjektiver

4. Konklusioner

Man skulle tro, at konstruktionen er arkaisk og nærmest ikke bruges, men undersøgelsen har vist, at dette ikke er tilfældet, fordi tallene på eksemplerne er meget større jeg havde forestillet mig. Den bruges ikke kun i høj stil, og eksemplerne stammer ikke kun fra ældre men også nutidige kilder, som fx kriminalromaner eller økonomisprog (fx *et selskabets fradrag*). Rent kombinatorisk er der mange mulige kombinationer indenfor selve konstruktionen. Som det fremgår af undersøgelsen er der mange belæg på de mest typiske strukturer i konstruktionen, der er i overensstemmelse med 'reglerne', men der er også forholdsvis mange eksempler, der viser ikke-kongruerende strukturer. Det er ikke alle potentielle kombinationer, der er blevet undersøgt, men det var heller ikke hensigten med undersøgelsen.

Hensigten var at se, om konstruktionen er 'levende', og resultaterne har uden tvivl påvist, at den er produktiv og ikke en relik, der kun bruges i højere stil eller i tekster stiliserede til arkaisk sprog. Der kan i mange tilfælde også være tale om leksikaliserede helheder (fx *min dagens fidus*, *min trøstens kilde*), og de er ikke blevet trukket fra i optællingen, men det var heller ikke relevant at undersøge, hvor mange eksempler der findes, men om konstruktionen er produktiv.

Når man taler om konstruktionens tekstuelle funktion, kan man imidlertid sige, at genitiven i konstruktionen er fokusskabende. Udtryk som *et samtidens ord* er mere emphatisk og magtfuld i sammenligning med tilsvarende kompositum, jf. *et samtidsord*, hvis en sådan overhovedet kan dannes. I faste udtryk dominerer den emphatiske funktion, og nogle gange ligger der et vist element af højtidelighed, som fx i *nogle trøstens ord*, *denne nødens stund* og *et herrens vejr*. Opsummerende kan det siges, at der er tale om en regelmæssig konstruktion med interne grammatiske regler, og at den har sine semantiske funktioner, og at den er ikke arkaisk og stadig i brug.

Litteratur

Diderichsen, Paul (1957) *Elementær Dansk Grammatik*. 2. udg. København: Gyldendal.

Hansen, Erik & Heltoft, Lars (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. Bind II. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Hansen, Erik & Lund, Jørn (1994) *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaards Sprogserie.

Hansen, Aage. (1967) *Moderne Dansk*. Bind II. København: Grafisk Forlag.

Mikkelsen Kristian (1911) *Dansk Ordføjningslære med sproghistoriske Tillæg*. København: Hans Reitzels Forlag.

Szubert, Andrzej (2021) *I dette åbenbaringens lys – et eksempel på orddannelse, inkongruens eller måske noget helt tredje?* I *Skandinavskaja filologija* 19/1:126-138.